

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З КУРСУ «ЕТИКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ»
(ДЛЯ СТУДЕНТІВ УСІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ)

Затверджена
на засіданні методичної
ради ЕГФ
Протокол № 2 від 23.09. 10р

КРАМАТОРСЬК 2010

УДК Ю9

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ «ЕТИКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ»
(ДЛЯ СТУДЕНТІВ УСІХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ) / Кудерська Т.В., ШАРАПА С.В.,
Краматорськ: ДДМА, 2010. – 12 с.

Містить перелік питань до семінарів, список літератури, теми рефератів та глосарій.

Укладач: доц. Кудерська Т.В.
викл. Шарапа С.В.

Відповідальний за випуск: Лисак Л.К., доцент

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №1

1.Проведення дискусії по темі:

- Що таке спілкування і в чому полягає його гуманістична природа?
- Чому на сучасному етапі важливо втілювати норми й правила гуманістичної етики в наше життя?
- Антуан де Сент –Екзюпері сказав, що “спілкування – не розкіш”.У чому ж полягає цінність спілкування?

2.Словник термінів.

3.Тест «Визначення рівня розвитку морально-етичних якостей».

Література:

- Кубрак О.В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посібник з етикету для студентів. – Суми: ВТД. «Універ. книга». – 2002. – 208 с.
- Психология и этика делового общения: Учебник для вузов / Под ред. В.Н. Лавриненко. – М.: Юнити. _ Дана, 2002. – 415 с.
- Опорний конспект лекцій з дисципліни «Етика ділового спілкування» /укл. Кудерська Т.В. – Краматорськ, ДДМА, 2002. – 60 с.
- Шапарь В.Б. Курс практической психологии.- Харьков-Белгород,- 2009

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №2

Тема: ПОЧАТОК ДІЛОВОЇ КАР'ЄРИ

1.Дискусія по темі:

- Що дають знання з етики та психології спілкування для майбутньої діяльності та особистого життя?
- Чим корисний етичний кодекс для співробітників
- Що таке етика в бізнесі
- Що означає принцип «Чесним бути вигідно
- Які якості для ділової людини – аморальні
- Особливості ділового спілкування.

2. Правила обладнання на роботу.

3. Причини звільнення й причини, по яких не беруть на роботу.

Література:

- Гуревич П. А.Этика учебник для средних профессиональных учебных заведений . П.С. Гуревич. – М.: ЮНИТИ-ДАНА 2005.- 351с.
- Петрушенко В.Л. . Савельев В.И. Сурмай І.М. Етика и эстетика. Навчальний посібник (за ред. В.Л. Петрушенко. – Львов: Видавництво «Новий Світ- 2000». 2008. – 304с.:
- Етика:навч. посібник, / В.О. Лозовой, М.І. Панов., та ін. За ред. проф. Лозового,- К. Юрінком. Інтер. 2007. – 220с. (Тема_ Мораль).
- Петрунин Ю.Ю., Борисов В.К. Этика бизнеса.: Учеб. Пособие. – 2-е изд. – М.: 2001. – 280 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №3

ІМІДЖ ДІЛОВОЇ ЛЮДИНИ

1.Проведення дискусії по темі:

- Поняття іміджу та його структура
- Індивідуально-ділові якості
- Діловий етикет і його основні принципи
- Табу ділового спілкування
- Які правила етикету мають дотримуватись працівники будь-якого колективу,щоб успішно працювати з клієнтами?
- Які етичні норми поведінки мають бути притамані керівникові?
- Як проявляється моральна культура спілкування у процесі добору стратегії й тактики спілкува

2.Тести «Самодіагностика етикетних правил поведінки»:

« Чи добре ви виховані»

« Чи знайомі ви із правилами застільного етикету»

3.Виступ по темах рефератів.

Література:

Деловое общения. Деловой этикет: Учебное пособие для студентов вузов/Автор. Составитель И.Н. Кузнецов.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006.- (глава №1. § 1.1.- 1.5. – « Имидж современного человека»)

Кузин Ф.А. «Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика.- М:2002. 512с. (Стр. 8-37 «Деловой имидж: принципы построения и основные формы его выражения», «Внешний облик делового человека».)

Де Джордж Ричард Т. Деловая этика. – М.: ИТ «Прогресс», 2003 –с.49-69.

Сборник ситуационных задач и тестовых заданий по правилам этикета (по курсу «Этика делового общения»:учебное пособие/ Кудерская Т.В., Лелеко В.В...- Краматорск: ДГМА, 2008.-84с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №4

ВІЗУАЛЬНА ОЦІНКА ПАРТНЕРА І ВИЗНАЧЕННЯ СТИЛЮ ПОВЕДІНКИ З НИМ

1.Проведення дискусії по темі:

- типи установок;-

2.Оцінка партнерів по типу темпераменту:

3.Оцінка партнерів по манері прийняття рішення

4.Оцінка партнерів по загальній манері поведінку;

- 5.Оцінка партнерів по акцентуїрованим рисам характеру;**
- 6.Виступ по темах рефератів.**

Література:

Дороніна М.С. Культура спілкування ділових людей . Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів (М.С. дороніна- К.: Видавничий дім «КМ.». 1997.- 192с. (розділ 1 «Суть і структура процесу діл. спілкування. § 1.1-1.3.)

Деловое общение. Деловой этикет. Учебное пособие для студентов вузов /Автор – составитель И.Н.Кузнецов. – М: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 431с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №5

ВИДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЛЮДЕЙ

1. Проведення дискусії по темі:

переконавання: структура й правила доказу;

навіювання: особливості й прийоми;

маніпулювання.

2.Виступ по темах рефератів.

Література:

Деловое общение. Деловой этикет. Учебное пособие для студентов вузов /Автор – составитель И.Н.Кузнецов. – М: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 431с. Ф. А Кузин Ф. А. . «Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика.- М:2002. 512с.

Абрамова С. Г. «Психологические механизмы управления и о том, как их использовать. 2002г.

В.Н. Панкратов Психотехнологии управления людьми.-М: 2001г.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №6

БАР'ЄРИ В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

1. Проведення дискусії по темі:

-Які існують моральні бар'єри? Чи сприяє їх подолання підвищенню рівня моральної та психологічної культури спілкування?

–Чи можна подолати комунікативний бар'єр?

–З чого складається бар'єр взаємодії?–

2. Тести: « Чи Вмієте ви слухати?», «Оцінка самоконтролю в спілкуванні (по Мариону Снайдеру)».

3. Виступи по темах рефератів.

Література:

Кузин Ф. А. . «Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика.- М:2002. 512с.

Деловое общение. Деловой этикет: Учебное пособие для студентов вузов/Автор. Составитель И.Н. Кузнецов.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006.- 31с.

Дороніна М.С. Культура спілкування ділових людей . Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів (М.С. дороніна- К.: Видавничий дім «КМ.». 1997.- 192с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №7

РИТОРИКА ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

1 Проведення дискусії по темі:

Риторика – наука чи мистецтво?

Особливості ділової риторики;

Роль невербальних засобів у діловому спілкуванні

2.Тести « чи Вмієте ви слухати?», «Оцінка самоконтролю в спілкуванні (по Мариону Снайдеру)».

3.Виступи по темах рефератів.

4.Проведення аукціону питань.

Література:

Кузин Ф. А. . «Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика.- М:2002. 512с. («Искусство устной деловой речи», «Искусство письменной деловой речи»).

Бородина Г.В. «Психология делового общения» 2001 (глава , «Психологические особенности публичного выступления» §1-6.)

Пиз А. Язык телодвижений.Как читать мысли других по их жестам.-Нижний Тагил:»Ай-Кью»,-1992.-262с.

Язык мимики и жестов / И.Н. Кузнецов, А.А. Масалов.- Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 251 с. – (Психологический практикум).

ГЛОСАРІЙ

- 1. АЛЬТРУЇЗМ** – система ціннісних орієнтацій особистості, у центрі якої інтереси іншої людини.
- 2. АКСЕОЛОГИЯ** – етико-філософське вчення про моральні цінності.
- 3. АТРАКЦІЯ** – привабливість, потяг однієї людини до іншого, що супроводжується позитивними емоціями особистості.
- 4. ГЕДОНІЗМ** (грец. hedone - насолода) – широке, що застосовувався в історії етичної думки спосіб обґрунтування моралі й використання її природи й цілей. Увесь зміст різноманітних моральних вимог Г. зводить до загальної мети – одержанню насолоди й запобіганню страждання. Як принцип моральності, що пропонує людям прагнення до земних радостей, Г. (як і евдемонізм) протилежний аскетизму.
- 5. ГУМАНІЗМ** – (лат. humanus – людський, людяний) – історично мінлива система поглядів, що визнає цінність людину як особистості, його здатностей, що вважає благо людину критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, людяності, справедливості – бажаною нормою відносин між людьми.
- 6. ЧЕСНОТА** – поняття моральної свідомості, що є узагальненою характеристикою позитивних стійких моральних якостей особистості (групи осіб, класу, суспільства), що й указує на їхню моральну цінність
- 7. ДОГМАТИЗМ** – антиісторичний схематично-окостенілий стиль мислення, при яким аналіз і оцінка теоретичних і практичних проблем і положень проводяться без обліку конкретної реальності.
- 8. БОРГ** – одна з основних категорій етики, суспільна необхідність, виражена в моральних вимогах у такій формі, у якій вони виступають перед певною особистістю. Категорія Д. тісно пов'язана з іншими поняттями, що характеризують моральну діяльність особистості, такими, як відповідальність, самосвідомість, совість, мотив.
- 9. ГІДНІСТЬ** – поняття моральної свідомості, що виражає вистава про цінність усякої людини як моральної особистості, а також категорія етики, яка означає особливе моральне відношення людини до самої себе й відношення до нього з боку суспільства, у якому зізнається цінність особистості. Д., поряд із совістю й честю, є одним зі способів усвідомлення людиною своєї відповідальності перед собою як особистістю. Від самої людини залежить, наскільки високо він буде нести своє Д. і здійснювати людське призначення.
- 10. ІМПЕРАТИВ** – (лат. imperatives – наказовий) моральна норма, що містить веління, повинність.
- 11. ІНТУЇТИВІЗМ** – плин етики, що затверджує самоочевидність моральних істин, незбагненність їх за допомогою розуму й наукового аналізу.
- 12. ІРРАЦІОНАЛІЗМ** – заперечення розуму як основи пізнання, орієнтація на почуття, емоції, релігійну віру.
- 13. КОНФОРМІЗМ** – (лат. conformis - згідний) – соціальна орієнтація, що складається в результаті не самостійних рішень (або повноправної участі

в рішенні) суспільних і моральних проблем, а пасивного, пристосувального прийняття існуючого порядку речей. **МЕЦЕНАТСТВО** (*панцира. Maecenas (Maecenatis)*) –, *що прославився широким заступництвом поетам і художникам*) – заступництво наукам і мистецтвам.

14. МІЗАНТРОПІЯ – *нелюбов до людей, людиноненависництво.*

15. НІГІЛІЗМ (*моральний*) – *принцип, що характеризує відношення людини до моральних цінностей суспільства; означає заперечення загальних для всіх моральних норм, принципів і ідеалів (щодо цього він близький до морального релятивізму й у своєму крайньому вираженні переходить у цинізм і аморалізм), невизнання будь-яких суспільних авторитетів.*

16. ОПТИМІЗМ – *віра в краще майбутнє.*

17. ОРТОДОКСАЛЬНИЙ – *неухильно наступний якому-небудь навчання.*

18. ОСТРАКІЗМ – *гоніння, публічний осуд.*

19. ПАЦИФІЗМ – *моральний осуд будь-якого виду насильства й воєн, що виражається в їхньому активнім неприйнятті.*

20. ПЕСИМІЗМ – *негативна вистава про світ.*

21. ПУРИТАНСТВО (*англ. puritas, від пізньолат. puritas - чистота*) – *стиль життя й діяльності особистості, що виникає з неухильного проходження системі поглядів, елементами якої є аскетизм, фетишизація строгості вдач, патріархальне відношення до питань родини й шлюбу.* В історичному плані цей термін веде своє походження від назви релігійно-політичного, радикально-реформаційного руху в Англії XVI – XVII вв., відомого як пуританізм. Для пуританської етики характерна проповідь накопичення, ощадливості, крайнього обмеження потреб, фанатичне заперечення розкоші й марнотратства, пишних церемоній і свят, абсолютизована строгість моральних і моральних норм, дріб'язкова регламентація життєдіяльності індивіда.

22. РАЦІОНАЛІЗМ (*етичний*) (*лат. rationalis - розумний*) – *методологічний принцип, що лежить в основі багатьох теорій моралі. Як і у філософії, Р. В етиці виражається в спробах створити загальну дедуктивну систему моральності, побудовану в порядку спільності вхідних у неї понять і вистав, знайти універсальний моральний принцип, з якого можна було б логічно вивести всі конкретні вимоги моральності стосовно до різних ситуацій.*

23. РЕЛЯТИВІЗМ (*етичний*) (*лат. relativus - відносний*) – *методологічний принцип тлумачення природи моральності, що лежить в основі численних західних етичних теорій; виражається в тому, що моральним поняттям і виставам надається відносний, мінливий і умовний характер.* Релятивісти бачать лише те, що моральні принципи, поняття добра й зла різні в різних народів, соціальних груп і окремих людей, певним чином пов'язані з інтересами й схильностями людей, обмежені у своєму значенні умовами місця й часу. В етичному Р. Часто виражалось прагнення певних соціальних груп підірвати або ниспровергнуть пануючі форми моральності, яким надавався абсолютний і догматичний зміст.

- 24. СКЕПТИЦИЗМ** (грец. skeptikos –, що розглядає, розслідує) – 1) моральний – погляд на людину й суспільство, так чи, що інакше принижує їх моральну дієздатність; 2) етичний – погляд на природу моральних вистав, що заперечує їхню об'єктивну значимість і пізнавальний характер.
- 25. СОВІСТЬ** – категорія етики, що характеризує здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання й робити самооцінку зроблених учинків.
- 26. СПРАВЕДЛИВІСТЬ** – поняття моральної свідомості, що характеризує такий стан речей, який розглядається як винне, відповідне до певного розуміння сутності людини його прав.
- 27. СХОЛАСТИКА** – 1) формальні міркування, відірвані від практики, пошуки міркування; 2) напрямок у християнській етиці, що включає елементи раціоналізму в теологічні міркування.
- 28. ТАКТ** – гарний смак у велінні й у манері тримати себе.
- 29. ТЕЛЕОЛОГІЯ** – вчення про доцільність усього суцього.
- 30. ТЕОЛОГІЯ** – вчення про сутність і дії Бога.
- 31. ТОЛЕРАНТНІСТЬ** – терпимість до чужих думок і віруванням.
- 32. ТОТАЛІТАРИЗМ** – державна влада, що охоплює все без винятку сторони громадському життю.
- 33. ФІЛАНТРОПІЯ** (грец. philanthropia) – добродійність як історична форма прояву гуманізму; сукупність моральних вистав і дій, спрямованих на надання допомоги соціально незахищеним особам і шарамам суспільства, що перебувають у тяжкій становищі.
- 34. ФОРМАЛІЗМ** (моральний) – різновид морального догматизму, що проявляється в способі виконання моральних вимог: у чисто зовнішньому проходженні заповідям і нормам, у такому виконанні боргу, коли людей не замислюється над соціальним значенням своїх учинків, не усвідомлює дійсного змісту своєї моральної діяльності або не здатний мотивувати її з погляду потреб суспільства й людину.
- 35. ЦІНІЗМ** – моральна якість, що характеризує презирливе відношення до культури суспільства, до його духовних і особливо моральних цінностей.
ЧЕСТЬ – поняття моральної свідомості й категорія етики, тісно зв'язана й багато в чому подібна з категорією гідності. Подібно гідності, Ч. Розкриває відношення людини до самої себе й відношення до нього з боку суспільства. Моральна цінність особистості в понятті Ч. Зв'язується з конкретним суспільним становищем людини, родом його діяльності моральними заслугами, що й визнаються за ним.
- 36. ЕВТАНАЗІЯ** – навмисне прискорення смерті безнадійно хворого людину з метою припинення його страждань.
- 37. ЕГОЇЗМ** (від лат. ego- я) – життєвий принцип і моральну якість крапки, що характеризують людину з, зору його відносини до суспільства й іншим людям; означає надання переваги при виборі лінії поведінки власним інтересам перед інтересами суспільства й оточуючих людей і є найбільш відкритим проявом індивідуалізму.

- 38. ЕМПІРИЗМ** – визнання досвіду й почуттєвого сприйняття достовірним єдиним засобом пізнання.
- 39. ЕТИКА БІЗНЕСУ** – наукова дисципліна, що представляє собою синтез теорії етики й традиційного навчання веденню справ, таких, як організаційна поведінка, економіка, стратегічне планування, фінанси, облік, маркетинг.
- 40. ЕТИКЕТ** (фр. etiquette – ярлик, етикетка) – сукупність правил, що стосуються зовнішній прояву відносини до людей (обходження з навколишніми, форми звертання й вітань, поведінка в громадських місцях, манери й одяг і ін.). Э. – складова частина зовнішньої культури суспільства.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Место этики в деловом общении. *«Психология и этика делового общения» / под ред. Лавриненко с. 236-249*
2. Нравственные представления в мире бизнеса. *Де Джордж Ричард Т. Деловая этика. – М.: ИТ «Прогресс», 2003 –с.49-69.*
3. Искусство презентовать себя. *Свиргун. «Психология успеха» с. 25-33*
4. Как создать имидж делового человека? *Дашков Л.П. Предпринимательство и бизнес. М., 1995 с. 278-285.*
5. Одежда и внешний вид делового мужчины. *Сухарев В.А. Этика и психология делового человека. М., 1997 с.196-200; Сухарев В.А., Сухарев М.В. Психология нравов и наций. Д. Сталкер, 1997 А.В. Опалев Умение общаться с людьми. М. ЮНИТИ, 1996, с. 37-43; Секреты хороших манер и поведения. – Х., 1995 с. 295-299*
6. Одежда и внешний вид деловой женщины. *Сухарев В.А. Этика и психология делового человека. М., 1997 с.196-200; Сухарев В.А., Сухарев М.В. Психология нравов и наций. Д. Сталкер, 1997 А.В. Опалев Умение общаться с людьми. М. ЮНИТИ, 1996, с. 37-43; Секреты хороших манер и поведения. – Х., 1995 с. 295-299*
7. Создание хорошего впечатления о себе в процессе делового общения. *Кузин Ф.А. Культура делового общения. – М., 1996. с. 63-74*
8. Этикет в деятельности современного делового человека. *Морозов А.В. Деловая психология. С. 453-462*
9. Требования этикета к организации деловых приемов. *«Деловой этикет»/ ред. Афанасьев. С. 5-10*
10. Значение культуры речи в обеспечении этики деловых отношений. *А.В. Опалев. Умение общаться с людьми. М. ЮНИТИ, 1996. с. 52-65; Курбатов В.И. Стратегия делового успеха. – 1995. с. 228-229*
11. Значение письменного делового общения в системе деловых отношений. *А.В. Опалев. Умение общаться с людьми. М. ЮНИТИ, 1996. с. 52-65; Курбатов В.И. Стратегия делового успеха. – 1995. с. 228-229*
12. Знакомство и приветствие, комплимент в деловом этикете. *Демидов Н. Приветствия 33// Персонал – 1995 № 2. с. 125-129; Сухарев В.А. Этика и*

психология делового человека – М. 1997. с. 189-191; Курбатов В. И. Стратегия делового успеха – 1995. с. 229-233

13. Роль и функции визитной карточки в деловой жизни. Сухарев В.А., Сухарев М. В. *Психология народов и наций. Д. Сталкер, 1997. А. В. Опалев. Умение общаться с людьми. – М.: ЮНИТИ, 1996. с. 48-52*

14. Сувениры и подарки в деловой сфере. В.А. Сухарев. *Этика и психология делового человека. – М. 1997. с. 191 – 194; . Сухарев В.А., Сухарев М. В. Психология народов и наций. Д. Сталкер, 1997. А. В. Опалев. Умение общаться с людьми. – М.: 1997. с. 234 – 241; Деловой этикет / под. Афанасьева. К. 2000. с. 81-83*

15. Роль деловых приемов в обеспечении эффективности деловых отношений. Алехина. *Имидж и этикет делового человека. С. 62-85; Соловьев. Этикет делового человека. Организация встреч, приемов. – Мн., 1994; Деловой этикет / под. Афанасьева. К. 2000. с. 237-248*

16. Тосты и беседы на неофициальных приемах. *Деловой этикет / под. Афанасьева. К. 2000. с.46-52.*

17. Правила поведения за столом. *Деловой этикет / под. Афанасьева. К. 2000. с. 20-34*

18. Значение культуры речи в обеспечении этики деловых отношений. *Секреты хороших манер и поведения – Х., 1995. – с. 261-271; Дж. Честара Деловой этикет. С. 180-199, Сухарев В.А. Этика и психология делового человека – М. 1997. с. 303-311; Курбатов В. И. Стратегия делового успеха – Р/нД,1995. - с. 215-235*

19. Как распознать лжеца. Сухарев. *Этика и психология делового человека. – с. 26-40; Аграшенков. Психология на каждый день. С. 170-181*

20. Культура телефонных разговоров. Опалев А. В. *Умение общаться с людьми. – М.: Юнити, 1996.- с.157-164; Доронина М.С. Культура спілкування ділових людей. 1997. с. 66-70; Кузин Т.А. Культура делового общения.- М., 1996,- с. 195-205*

21. Профилактика конфликтов в организации. *Моральный кодекс спора. Сухарев В.А. Этика и психология делового человека – М. 1997. с.57-73; Курбатов В. И. Стратегия делового успеха – Р/нД,1995. - с. 281-304*

22. Визит вежливости в деловом общении. *Деловой этикет/ Под. Афанасьева.- с. 119-120, с.265-279*

23. Искусство управлять людьми. Морозов А.В. *Деловая психология. – с. 416-427*

24. Стрессы и умение управлять эмоциональным состоянием. Самыгин, Столяренко. *Психология управления. – Р/нД.,1997.- с. 479-504*

25. Волевые черты характера и их значение в становлении профессиональной деятельности. Ф. Зимбардо. *Застенчивость. – М., 1991. – с. 26-41, Самыгин, Столяренко. Психология управления. – Р- на - Д.,1997.- с. 479-504*

26. Национальные особенности делового этикета. Доронина М.С. *Культура спілкування ділових людей. – К., 1997. –с. 131; Сухарев В.А., Сухарев М.В. Психология народов и наций. – Д. Сталкер, 1997*

27. Роль невербальных средств общения в профессиональной деятельности. Кузин Ф.А. *Культура делового общения. – М., 1996.- с. 126-129*

28. Межнациональные различия невербального общения. *Кузин Ф.А. Культура делового общения.* – М., 1996.- с. 126-129
29. О зависимостях: игромания, сексомания («комплекс Дон-Жуана»). Интернет – зависимость. Куликов Л.В. Психогигиена личности. – СПб.: Питер, 2004. – с. 195-197, 201-204.
30. Культовая зависимость. Куликов Л.В. Психогигиена личности. – СПб.: Питер, 2004. – с. 205-219.